

MAGYAR VONATKOZÁSÚ NÉMET UJSÁGLAPOK
A M. NEMZETI MÚZEUM BIRTOKÁBAN 1600—1711-IG.

Irta: DR. BLEYER JAKAB.

Innen-onnan húsz esztendeje, hogy Kertbeny Károlynak *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600-ig* című könyvészeti műve a közoktatási miniszter engedélyével, helyesebben támogatásával megjelent. A hazafias buzgóság Kertbenytől meg nem tagadható, de azért talán nem vagyunk hálátlanok emléke és igazságtalanok érdemei iránt, ha irodalmi működését és különösen könyvészeti törekvéseit a dilettantismus nevével illetjük. Ez nem vád, nem is szemrehányás, hanem egyszerűen annak a ténynek konstatálása, hogy működésében nagy volt az ügyszeretet, de csekély a tudományos módszer, több a lelkesedés mint a biztos eredmény. Evvel korán sem mondom, hogy buzgalmának a kutatás semmi hasznát nem veheti; de munkája könnyű volt, egész eljárása szerfelett egyszerű. Mindnyájan jól tudjuk, hogy a tudományban a bibliografus végzi a legterhesebb és legfárasztóbb munkát. Az anyaggyűjtés mindenütt nagy nehézségekkel jár, de sehol sem oly lélekölő, oly ijesztően tágkörű mint a bibliografiában. Kertbeny nem ismerte tudományának módszerét, és ennél fogva nehézségeiről sem volt tiszta képe: tájékozatlanságából ered eljárásának nagy egyszerűsége. Művében nem láttam nyomát, hogy anyaggyűjtés szempontjából külföldi könyvtárakat is áttanulmányozott volna, bár sok éven át tartózkodott idegenben. A hazaiak közül is személyesen csak háromban kutatott: a nemzeti múzeum, a tudományos akadémia és az egyetem könyvtárában. Hivatkozik ugyan a szatmári püspöki és a keszthelyi Festetics-féle könyvtárakra is, de ezeket maga nem tanulmányozta, csak fogyatékos katalógusukat használta. A legtöbb adatot néhány antiquáriusi árjegyzéken kívül német könyvészeti munkákból merítette, melyeknek legnagyobb része a német irodalmat

egy vagy más szempontból a XVI. század végéig feldolgozza. Innen is magyarázható, hogy Kertbeny miért nem megy 1600-on túl, a honnan kezdve a könyvészeti összeállítás sokkal nagyobb fáradsággal, sokkal több eredeti kutatást követelt volna. A német bibliografiák közül a feladat rokonsága következtében leginkább Weller E. műveire és Hammer J. török történelmének X. kötetére (I. kiadás) támaszkodhatott.

Ily módon Kertbeny vagy ezer könyvcímet gyűjtött össze főntemlített művében, a gyakorlatban messze elmaradva azoktól a szinte ábrándos czéloktól, melyeket a magyar könyvészet elé tűzött. És mégis ezen ezer könyvcímmel, melyeket — véleményem szerint helytelenül — rövidítésekkel és kihagyásokkal nyomatott le, egy ezer oldalas kötetet töltött meg. Világos, hogy aránytalanul több benne a fölösleges ballaszt, mint a tényleges adat. Szinte hihetetlen, mennyi mindent olvasztott be művébe páratlan bőbeszédűséggel a magyar történelemből, a magyar irodalomtörténetből, saját életéből stb. Nem csoda, hogy könyvének nem volt meg a várt hatása. A róla szóló ismertetések csak általánosságok között mozognak, nagy gyöngédséggel alig érintik fogyatkozásait. Úgy látszik, mindenki kimélni akarta az elaggott, beteges írót, kiben nem csekély önérzet nagy érzékenységgel párosult. Történetiróink, kik művének leginkább vehették volna hasznát, ily módon alig szereztek róla tudomást; és ha voltak is néhányan, kik forgatták, azok is csak kevés okulást meríthettek belőle, mely nem állott arányban a fáradsággal: a fölösleges anyag tömegében szinte elfullad az értékes és értékesíthető adat.

Kertbeny tehát nem oldotta meg a feladatot, melyet maga elé tűzött. És ha a magyar tudományos akadémia a Szabó-Hellebrant-féle könyvészet folytatásaképen olyan bibliografia kiadását határozná el, mely a külföldön megjelent magyar vonatkozású nyomtatványok összeállítását nyújtaná, akkor Kertbeny műve csak részletmunka, bár sok tekintetben becses részletmunka számába mehetne. Hogy szándéka-e az akadémiaának ily vállalat megindítása, nem tudom; de hogy kívánatos, sőt szükséges volna, az kétségtelen. Persze nagy anyagi áldozatok és roppant szellemi munka nélkül ez nem létesülhetne, de az eredmény a maga nagy jelentőségével megérné mind a kettőt. Ilyen bibliografiára támaszkodva, mely lehetőleg az irodalomtörténet-

ben helyfoglaló kéziratokra is kiterjedne, politikai és művelődés-történetünk kutatói páratlan pontossággal és biztossággal állapíthatnák meg, miként tükröződött a magyarság ezredéves története a külföld, különösen a szomszéd népek közvéleményében, mely irodalmukban van lefektetve. A modern történetírásnak úgy is eszménye a lehető legszélesebb alapra fektetés, ily eszközökkel pedig a magyar történetírást képessé tennők a legmagasabb feladat megoldására, melyet a kutatásnak egyáltalán czélul kitűzni lehet. Valóban sokat megmagyarázhatnánk ily módon azokból a nagy eszmeáramlatokból, melyek a legkülönbözőbb népek művelődését keresztetik, és melyekről Riedl Frigyes *A magyar irodalom főírányaiban* oly szellemesen értekezik. Az okiratok holt anyaga megelevenednék, a néma adatok megszólalnának, a nemzetek lelke megnyílnék, és megismernők a történeti tettek lelegejtettebb rúgóit, a kulturális alkotások legmélyebb forrásait. Nem mondom, hogy a közvéleménynek mindig oly kiterjedt szerepe volt a történet irányításában, mint a mi századunkban, de az bizonyos, hogy valóban nagy és fontos mozgalmaknak mindig a közvélemény volt megindítója és egész lefolyásukban hordozója. Már volt alkalmam a német történeti népelemek alapján kimutatnom,¹ mennyire megelőzte a német közvélemény a török veszély felismerésében a császári és fejedelmi udvarokat, és mennyire köszönhetünk mindent, a mi érdekünkben a német uralkodók részéről történt, a német közvélemény sokszor lármás, de mindig lelkes szavának. Hangja ugyan gyakran gyűlöletes, sikraszállása nem mindig önzetlen, de mindegy, a német fejedelmeket mégis felserkentette tétlenségükből, bár többnyire csak ideig-óráig. Hasonló szerepet játszott a német közvélemény reformácziókn történetében is: az új hit apostolait buzdította, állhatatosságra lelkesítette, mikor pedig az üldözések elől hazájukat el kellett hagyniok, otthont és kenyeret adott nekik. A külföld beavatkozása történetünkbe soha nem volt a politikai érdek spontán megnyilatkozása, hanem rendszerint a nemzetek rokonszenve és gyűlölete szülte vagy legalább előkészítette az elhatározást és mint érzelmi vele járó kísérte a tettet. Ez a rokonszenv és gyűlölet ott lappang ugyan az okiratok száraz adatai mögött is, de az irodalomban, melyet mint a közvélemény

¹ Magyar vonatkozású német történeti népelemek 1551-ig. Különnyomat az Egy. Philologiai Közlönyből, 31. l.

kifejezőjét a legtágabb értelemben kell venni, hangosan beszél, biztat vagy fenyeget.

Érintkezésünk a német néppel volt legsűrűbb és legállandóbb; ennek is van legnagyobb irodalma. Az eddigi összeállításokból csak sejtenünk lehet annak az anyagnak rengeteg gazdagságát, mely történetünket érdekli. Egybehordása fölülmúlja egyes ember erejét, a végleges lajstromozást sok-sok részletmunkának kell megelőznie. Német bibliografiákban nincs hiány, de ezeknek egy része, mint például Goedeke műve, csak a leglényegesebbre szorítkozik, másik része pedig, mint Weller könyvei, sajátos czélokot követ. Előmunkálatainkban sok becses útmutatással szolgálhatnak, de kevés felhasználható anyagot nyújtanak. Ezen a téren tehát a német irodalomban, épúgy, mint a többi irodalmakban, majdnem teljesen magunkra vagyunk utalva, és mert nem remélhetünk idegen segítséget, mielőbb hozzá kell látnunk ezen feladatunk megoldásának legalább előkészítéséhez. Mert hogy a mi feladatunk és pedig sürgős feladatunk, azt talán fontoskodás nélkül hangozathatjuk.

Ezt a czélt kívánom én is az alábbiakban egy-két adattal szolgálni. A nemzeti múzeum azon német nyelvű apró nyomtatványainak áttekintését, de csakis áttekintését fogom adni, melyek 1600-tól 1711-ig magyar ügyekről és viszonyokról szólnak. Nem fogom a nyomtatványoknak tartalmát ismertetni, de még czímeiket sem fogom felsorolni, melyek igen hosszadalmasak és túlságosan nagy helyet vennének igénybe. Könyvészeti lajstromozásuknál azonban ezen czímek egész terjedelmükben volnának közlendők, nem csak filologiai pontosság kedvéért, hanem azért is, mert többnyire fölöslegessé teszik a tartalomjegyzéket. A hol a cím rövid vagy semmit sem mond, ott természetesen hozzácsatolandó volna a tartalom rövid, tömör kivonata. Én inkább csak osztályozni fogom a nyomtatványokat tárgyuk szerint, és a mennyire ezen távrolról sem teljes, de így is becses gyűjtemény alapján lehetséges, ki fogom mutatni, hogy a német közvélemény történetünk mely eseményei iránt érdeklődött élénkebben, melyek iránt lanyhábban, mikor fordult felénk teljes figyelmével és mikor viseltetett irántunk teljes közömbösséggel. Előre tudható, hogy valamennyi esemény közül a török háborúk foglalkoztatták a külföldet leginkább, de török harczainkban sem az 1600-ik, sem az 1711-ik év nem

jelöl fordulópontot, és így történeti szempontból sokkal ajánlatosabb lett volna, ha ismertetésemben a török küzdelmek azon korszakára terjeszkedhettem volna ki, mely a zsitvatoroki (1606.) és karloviczi (1699.) vagy pozsareváci (1718.), esetleg belgrádi (1739.) béke közé esik. Ezt azonban abból az okból nem tettem, mert a nemzeti múzeum anyagát egyrésztől Kertbeny csak 1600-ig, Petrik Géza¹ pedig 1711-től kezdve dolgozta fel könyvészetileg. A XVII. század német irodalmával ebből a szempontból nálunk még senki sem foglalkozott; ép ezért talán az a kevés is, mit dolgozatomban nyújthatok, némi haszonnal járhat.

Értekezésem címében ezeket az apró nyomtatványokat ujságlapoknak nevezem. A szó közönséges értelmében azonban ezeknek csak egyik, bár nagyobb részük tartozik a tulajdonképi *ujság*-irodalom keretébe. Prutz Róbert a német hirlapirodalom történetében² különbséget tesz az ujságok és röpiratok közt, Weller Emil³ pedig az ő bibliográfiájába csak azokat a nyomtatványokat veszi fel, melyeknek *Zeitung* a címük. Az ilyen megszorítást azonban nem tartom helyesnek. A mai hirlapok sem állanak csupa politikai és napi hírekből, hanem vannak vezércikkeik, melyek többnyire polemikus természetűek; van tárczarovatuk, mely a szépirodalmat és a tudományok népszerűsítését szolgálja; vannak országgyűlési tudósításaik, melyek a szoros értelemben vett politikával foglalkoznak; vannak törvényszéki közléseik, melyek sokszor a legvérengzőbb regénynél rémesebbek; van hivatalos részük, mely rendeleteket és kinevezéseket közöl stb. Valóban a mai ujságoknak mindezen alkotó elemei már megvoltak a journalistika kezdetén: csakhogy nem egy számba szervesen egybefoglalva, hanem rendszertelenül különböző füzetekbe szétszórva.

A hirlapirodalom keletkezésének kérdése már meglehetősen tisztázva van: a könyvnyomtatásnak és a modern postaintézménynek szülötte. Gyermekevei a XV. század végére és a XVI. századba esnek. Sokáig maradt kiskorú, szinte három századon át, a XVIII. század végeig. A közvéleménynek és kíváncsiságnak ugyan annak előtte is megvoltak az orgánumai, leginkább a történeti népelemekben, melyeket többnyire a hegedősök terjesztettek; de

¹ Magyarország bibliographiája 1712—1860. Budapest, 1888—1892.

² Geschichte des deutschen Journalismus. Hannover, 1845.

³ Die ersten deutschen Zeitungen. Tübingen, 1872.

azokban a jelentésekben is, melyeket a fejedelmek követeiktől vagy a kereskedők tudósítóiktól kaptak, és a melyeket kéziratban szerte olvastak. Ezek azonban nem voltak fejlődésre képesek, bár nyomuk sokáig megmaradt a tulajdonképi irodalomban: a verses újságok formájában és a megszámlálhatatlan *relatiók* szárazságában. Kezdetben természetesen nem volt az újságleveleknek időszaki jellegük, és rendszerint csak egy-egy eseménnyel foglalkoztak. Nemsokára azonban egy-egy lap több *uj lirt* is közölt, sőt az egyik a másiknak folytatásaképen jelent meg, nem ritkán számozva is. De a rendes periodikus sajtó csak a XVIII. század első évtizedeiben veszi kezdetét, számban és tartalomban folyton gyarapodva, elterjedtségben és jelentőségben fokozatosan emelkedve. A heti és napi lapok mellett azonban a különálló újságlevelek is még sokáig virágoztak, főnállásuk mélyen belenyúl a XVIII. századba.¹

Ezeknek a röpiveknek, ép úgy, mint az időszaki sajtónak, mindig igen termékeny és kedvelt tárgyuk volt a magyar-török hadviselés.² Európa politikai történetének nincs egy alakulata sem, melylyel a hírlapirodalom századokon át oly nagy állhatatossággal és annyi érdeklődéssel foglalkozott volna. Magyarország nyomdáiból is nem egy német újságlap került ki már a XVI. században;³ arra pedig két adatot ismerek, és némi utánjárással bizonyára még többre is akadhattam volna, hogy a német journalisztika termékeit minálunk is igen korán szívesen olvasták: ⁴ az egyiket Zenker E. V.⁵ említi 1671-ből, a másikat pedig az *Archivum Rákócianum* (szerk. Thaly Kálmán) VIII. kötetében (212. l.) találjuk 1710-ből.

¹ Ferenczy József téved, mikor azt írja, hogy »e nagyszámú újságlevelek vagy röpívek a XVI. század végeig tartották fenn magukat.« A magyar hírlap-irodalom története 1780—1867-ig. Budapest, 1887. 4. l.

² L. Fraknói Vilmos, A mohácsi csatáról szóló egykorú újságlapok a magy. nemzeti múzeum könyvtárában. Magyar Könyvszemle, 1876. évf. 8—14. l.

³ L. Kertbeny K. i. m. 497. l. »Manlius« alatt; lásd még Régi Magyar könyvtár, II. k. 197., 245., 247., 249.; igaz, hogy a következő századokban feltűnően kevés újságlap került ki a magyarországi német sajtóból.

⁴ E. V. Zenker, Geschichte der Wiener Journalistik von den Anfängen bis zum Jahre 1848. Bécs és Lipcse 1892. 24. l.

⁵ V. ö. még Thaly Kálmán igen tanulságos dolgozatát: Az első hazai hírlap. Ak. tört. ért. VIII. k. 4. szám (bevezetés) Budapest, 1879. Azonkívül l. Jakab Elek, Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Ak. tört. ért. X. k. 9. szám.

Manapság bizonyára fölösleges a hírlapirodalom fontosságáról beszélni a történetírásra nézve. Mert a hírlapok nemcsak kitünő kútfők, telve élettél és közvetlenséggel, melyekkel foglalkozni érdemes; hanem gyakran mint történeti tényező, mint élő, nem ritkán döntő hatalom lépnek fel, melyet a történetírásnak nem lehet figyelmen kívül hagynia. A mit fontosabb a közvéleményről és orgánumairól mondtam, azt különösen a hírlapok és hírlapirodalomra értettem. »A hírlapirodalom — mondja Prutz R. olyan szépen, hogy idézése elől nem térhetek ki — az ő sokféle elágazásában és szerveinek egymást kiegészítő különféleségében általában olyan magánbeszédfélének tűnik fel, melyet az idő önmagával önmagáról folytat; olyan önbírálatféle, melynek az idő saját tartalmát aláveti; hasonló a naplóhoz, melybe folyó történetét közvetlen, pillanatnyi jegyzetekkel leírja. Magától értetődik, és saját naplóinkkal melyeket esetleg vezetünk, jó magunk is úgy járunk, hogy a hangulatok változnak, ellenmondások támadnak, és a való a hamissal összevegyül. A valónak és a hamisnak azonban mégis csak megvolt a maga, habár csak részleges, csak látszólagos jogosultsága; helytelenségében is valami átélt, fejlődésünknek, és ennél fogva történetünknek egyik momentuma. Ép ezért a zszurnalizmusban ezen ingadozó, állhatatlan természete ellenére, vagy éppen e miatt, korunknak legtitkosabb idegei, legelrejtettebb ütőerei lesznek nyilvánvalókká. Midőn régi ujságoknak megsárgult évfolyamaiba mélyedünk, mint egy eltemetett városban, egy második Pompejiben érezzük magunkat, melyben a rég eltűnt nemzedéket, mintha az idő kerekét visszaforgathatnók, mindennapi létének teljes közvetlenségében, családi életének legbensejében hirtelen meglepjük. És a mint az eltemetett Pompejiből urnákat és kenőcs-edényeket ástak ki, melyek még tartalmuk illatát is megőrizték; akként a zszurnalizmus felfödött aknáiból is ama csodálatos szellő lengedez felénk, mely minden történeti tettnek tulajdonképi éltető levegője, minden fontosabb eseménynek élő lélekezete — ama levegő, melynek tisztító lehellete nélkül a történetíró szemhatára örökké felhős marad, és a melyet saját korunkban mégis oly sokan félreismernek: eltűnt századok közvéleménye, mely itt (és csak is itt) rögzítette meg a maga változékonyságát. Rég elmúlt állapotok és események, melyeknek ismerete dogmatikus alakban származott ránk, drámai változatossággal még egyszer közvetlenül meglevened-

nek előttünk. Elpusztult nemzedékek kortársaivá leszünk; a később nagyszerűvé fejlődött események kicsi kezdetei, az érdekek titkos megoszlása, a pártok kicsinyes harczi egyszerre meglepetésszerűen élednek fel szemünk láttára. És ha különben a történelem csak a tényeket, az irodalom csak a könyveket származtatja át mint kész eredményeket, akkor a hírlapokban megismerjük fokozatos hatásuknak, hangulatuknak, melylyel fogadták, a szellemi körülményeknek, a melyek előbbre vitték, és a félreértéseknek történetét is, melyek hatásukban késleltették és akadályozták. És ez kétségtelenül minden dolognál a saját magának második fele, mintegy második élete, melyet folytat.«¹

Igy írt Prutz több mint egy félszázaddal ezelőtt erős meggyőződés hangján és mély történeti belátással; és mégis azóta ezen a téren a németeknél is vajmi kevés, úgy szólván semmi sem történt! A történetírók csak ujabban kezdik ez ujságlapokat jelentőségükhöz méltóan és komoly szándékkal kiaknázni, már a mennyire a bibliografiai előmunkálatok csekély száma lehetővé teszi.

A nemzeti múzeum könyvtárában körülbelül 300 olyan német nyelvű apró nyomtatványra akadtam, melyek a magyar történelemmel vonatkozásban állnak. Ezek közül a harmincz éves háborút megelőző évekre csak mintegy 60 nyomtatvány esik, a többi mind a nagy világháború után következő idők történetével foglalkozik.

A XVII. század első éveit még a tizenöt éves háború idejébe esnek, ekkor azonban az európai érdeklődés már ez iránt a nagyon is hosszú hadjárat iránt igen meglanyhult. Kertbeny 1598-ból még 15, 1599-ből pedig 6 röpiratot sorol fel, melyek a múzeum birtokában vannak. 1600-ból azonban egyet sem találtam a múzeumban, mely említésre méltó volna, pedig ez az év nem volt nevezetes események híjján. Kertbeny² ugyan idéz egy nyomtatványt 1600-ból Hammer J. összeállítására alapján és Weller³ egyet 1601-ből, melyek Kanizsa elvesztéséről tudósítanak, de Schwarzenberg Adolf és Pálffy Miklós haláláról szólót egyik sem említ, nekem sem sikerült ilyet sem a múzeumban — mint már

¹ Prutz R. i. m. 78. l.

² id. m. 1315. sz.

³ Weller E., Annalen der poetischen National-Literatur der Deutschen im XVI. und XVII. Jahrhundert. 2 kötet. Freiburg, 1862—64. 1061. sz.

említettem —, sem az egyetemi vagy akadémiai könyvtárban felkutatnom. Ezek alapján annyi bizonyosnak látszik, hogy az 1600. év magyar vonatkozású ujságlapokban meglehetősen szegény.

Nem sokkal gazdagabb a következő esztendő sem. A török ellen folytatott hadviselésnek 1601-ben két legjelentősebb mozzanata Székes-Fehérvárnak a keresztényektől történt visszavivása és az előző évben elesett Kanizsának sikertelen ostromai. A múzeum mindössze egy nyomtatványt őriz, mely lelkesen hirdeti a keresztény hadak győzelmét Székes-Fehérvárnál: *AVszfürlicher gründlicher Bericht | Wie die Königliche Stadt vnnnd Festung Stulweissenburg von vnserm Christlichen Kriegszvolk mit gewehrter Hand erobert vnd eingenomen worden | den 20. Septembris | Anno Christi | M. DCI. — Sambt einer angehengten nothwendigen erklärung | was sich von anfang bisz zum ende darneben verlossen vnd zugetragen hat. — Gedruckt zu Nürnberg | durch Abraham Wagenmann.* (4r., 6 sztlan lev.) Kanizsának szégyenletes kimenetelű vivásáról szóló ujságlapra nem akadtam:¹ általában jellemző, hogy míg a fényes hadi tettek rendszerint egész kis irodalmat vonnak maguk után, addig a veszteségek és vereségek, ha csak nem rendkívül fontosak, sokszor nem találják meg riporterüket. Még egy másik röpirata is van a múzeumnak ebből az évből, mely a törökök eredetéről, császárjairól és győzelmes hódításaikról értekezik, végül pedig a mohamedán papok és magusok jövőndölései alapján a török birodalom rombadőlését hirdeti. Szerzője *Barnim von Stuer*, tudós polyhistor és matematikus, a filozófia és medicina doktora.

A következő évben mindenfelé nagy feltűnést keltett Ali budaa pasának elfogatása. Van is a múzeumban egy nyomtatvány, mely bámulattal adózik a szabad hajdúk e vakmerő bravurjárak: *Gewisse vnd Warhafftige Zeytung. Wie Aulli | Obrister Bassa | von Ofen | mit andern Türcken | von den Frey Heyducken | 15. Meil vnter Ofen | sey gefangen | vnd den 11. Junij | jhrer Fürstl. Durchl. präsentirt worden — Mit angehenckter Aussage | Aulli | desz gefangenen Bassa von Ofen | ausz Wien geschriben | x. — Gedruckt im jahr | 1602. — Colophon: Gedruckt zu Nürnberg | bey Johann Knorrn.* (4r., 8 sztlan

¹ Kivéven egy latin nyelvű értesítést 1603-ból.

lev.) — Két másik hírlap Bastának győzelméről ujságol, melyet Székely Mózes fölött 1602-ben kivivott és a melyre rémes, kegyetlen napok következtek az erdélyiekre. Az egyik különösen sokat tud az öldöklő éhínségről, mely sűrűn szedte áldozatait a pártos fejedelemségben; a másik pedig Basta győzelmén kívül elkéseredetten beszél a török császár erejéről és hatalmáról, melylyel Istennek különös végzésével bűneink büntetéseül a keresztény végvárat pusztítja, lakóikat szorongatja, gyilkolja és örök állati fogságba hurczolja. A szerző előljáróinak engedelméből írta művét abból a czélból, hogy keresztény testvéreit javulásra, bűneik megbánására és istenes életre serkentse.

A tizenöt éves vagy hosszú háború ezután változó szerencsével még négy évig folyt. A német közönség a vérengző küzdelmek olvasásába lassankint beleúnt, érdeklődése, úgy látszik, a magyar-török dolgok iránt rohamosan csökkent. Az akadémia könyvtára ugyan ezekből az évekből is őriz két-három ujságlevelet, melyek a pesti táborozásokról, Hatvan elfoglalásáról stb. hoznak értesítéseket, a külföld azonban inkább a békés, mint a háborús híreket várta, óhajtotta. És amikor végre a hadakozó felek 1606-ban megkötötték a bécsi és zsitvatoroki békét, a nyomtatványok egész tömege hirdette a béke létrejöttét és föltételeit. A múzeumban is több ilyen ujságlap van, köztök az egyik mind a két kötés történetét és tartalmát ismerteti: *Abdruck der Reconciliation vnd Vergleichung mit den Hungarischen Stendē | Insonderheit aber mit Herrn Steffan Botzkay | Itzo Fürsten in Siebenburgen x. mit sampt der Keyserlichen | Hungarischen vnd Botzkayschen Coñmissarien gegen einander hieruber gegebenen versicherung. — Darbey auch die Friedens vnd Bundes Articul zwischen dem Römischen vnd Türckischen Keyser: Alles in den Monaten Junio, Septembri vnd Novembri, desz nechst abgelauffenen 1606. Jares | zu Wien in Osterreich | vnd in dem Hungerischen Felddläger abgehandelt vnd beschlossen. Aus Lateinischer sprach ins Deutzsche gebracht. Cum Gratia Superiorum. Gedruckt in der Alten Stadt Prag | durch Johan Othmar Jacobi 1607. (4-r., 20 sztlan lev.)*¹

¹ V. ö. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 1030—1034., 1041., 1047., 1051. számok.

Rudolf király és Mátyás főherczeg viszálya és évekig húzódo versengése szinten termékeny tárgya volt a politikai röpiratoknak. Az osztrák rendek válasza, melyet a császárnak adtak, midőn az 1608-iki pozsonyi országgyűlésen résztvettek, három különböző kiadásban van meg a múzeumban. Egy másik ujságlap Mátyás magyar királynak bevonulását Csehországba és Prágába írja le, és egy-szersmind közli azokat a föltételeket, melyekkel a cseh rendek őt 1611-ben pünkösöd hétfőjén királylyá koronázták. A szerző különösen az ágostai hitvallást követő keresztényeknek ajánlja lapját figyelmükbe. A vallásügyi kérdések ekkor állandó napirenden voltak, és ezek nyomán, úgy látszik, egész kis irodalma támadt a különféle polémiáknak, melyek pro és contra argumentáltak. Érdekes terméke ezeknek a theologiai harczoknak a következő kis füzet 1609-ből: *Censura Duelli Glöselliani. Das ist: Ausführlicher Bericht | Wie Polycarpi Leisers Iudicium, von Herrn Melchior Glösel's Bedenecken Vber die Frag: Ob den Hungarischen Landständen | Freiheit der Religion zu zulassen! Gegründt seye | vnd zu was enders erst etlich Jahr | nach verrichtung selbiger Handlung | in Truck kommen habe lassen. Gestelt durch Petrum Cæsareum. Cum licentia Superiorum. Gedruckt zu München | durch Nicolaum Henricum | im Jahr M. DC. IX. (4-r., 52 lap.)*¹

A külföldnek ránk fordított figyelme ezután újra meglazul. Nemzetünk saját belső ügyeinek rendezésével volt elfoglalva, és történetünk egy pár évig nem nyújtott semmit, a mi szomszédaink különös érdeklődését magára vonhatta volna. És ebben a tekintetben jellemző a nemzeti múzeumnak egy 1615-iki nyomtatványa, mely a XVI. századba nyúl vissza és Zrinyi Miklós régi históriáját beszéli el. A szerző különböző kútfőkre hivatkozik, főforrását és a saját nevét a negyven oldalas füzet rengeteg cziméneke végén a következőképen közli: *Ausz der grossen Handbeschriebenen Chronica, so zu Wien in der keyserlichen Bibliotheca verwahrret | hin vnd wieder mit fleisz zusammen gebracht | vnd in druck gegeben | Durch Abrahamum Hossmannum Lauban. Lusatium, Sac. Cæs. Majest. Historicum.* Köztudomású, hogy a magyar történelemnek nincs egy alakja sem, kinek emlékét a külföld száza-

¹ A *Duellum Glosselianum* (1608-ból) megvan az akadémia könyvtárában.

dokon át oly kegyeletes tisztelettel őrizte volna, mint a szigetvári hőst. Ez a füzet is nagy népszerűsége tehetett szert, mert már 1617-ben újabb kiadása jelent meg.

Ebből az évből, 1617-ből, még egy másik nyomtatvány is van a múzeumban, mely az osztrák ház örökösödési szerződését közli Csehországgal és Magyarországgal is. A címnek Magyarországra vonatkozó része azonban hamis, mert II. Ferdinánd csak később választotta meg a pozsonyi országgyűlésen magyar királylyá. A szerzőt füzetének közrebocsátásában szintén felekezeti szempont vezette: »*Alles zu der Catholischen Religion | vnd desz Hauuses Oesterreich verbreitung | auffnemen vnnnd wolfart.*«

Már 1618-ban vagyunk, az egyenetlenkedésnek és gyűlölködésnek a vallási szakadásban rejlett immár évszázados csirája rohamosan, szinte végzetserűen fejlődött különösen Csehországban. Az egyházpolitikai kérdések lassankint lefoglalták a népek egész érdeklődését. Egy 1618-ki ujságlap, mely két különböző kiadásban van meg a múzeumban, a cseh rendek vallásügyi határozatait közli, és köztük ugyanezeknek a rendeknek átiratát a magyar rendekhez, természetesen felekezeti kérdésekben. A lelkekben mindenfelé fellángolt a vallási fanatizmus tüze, és a »klostergrabi protestáns templom falai ellen mért csapások visszhangot keltettek egész Európában«. ¹ A katholicizmus és protestantizmus élet-halálharczba szállottak egymással. A Habsburgok dinasztíája szíve mélyeséges meggyőződésével csüngött ősei vallásán, léte, jövője is ettől függött, hatalmi érdekei is ehhez fűzték. Szövetségre léptek tehát egymással nemcsak, hanem azonosították magukat és azonosították ellenségeiket is. Ezek közül kétségtelenül a legnagyobbakhoz és leg-hatalmasabbakhoz tartozott Bethlen Gábor, a lángeszű erdélyi fejedelem, kinek szereplése a harminczéves háborúban belejátszik a világtörténelembe. Csak természetes, hogy az egykorú hirlap-irodalomnak legnépszerűbb alakjai közé emelkedett, és hogy minden tettét, minden lépését, melylyel az európai politikát érintette, az egyik részen végtelen gyűlölettel, a másikon pedig határtalan lelkesedéssel kísérték. Hatalmas egyénisége 1619-ben lépett a nyugat szemhatárába, és ebből ez évből nem kevesebb mint tíz ujságlevél van a múzeum hönvytárában, mely vele foglalkozik.

¹ Angyal Dávid, Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. (A magyar nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor, VI. k.) 212. l.

Egy nyomtatvány két különböző kiadásban Bethlennek a cseh igazgatókhoz intézett üzenetét közli,¹ egy másik pedig ezeknek válaszáat az erdélyi fejedelem átiratára.² Tieffenbachnak Dampierre-n és az ő »spanyol törökei« nyert győzelméről és Bethlennek a cseh rendeknek nyújtott hadi segítségéről is két hírlap közöl tudósításokat. Az erdélyi fejedelemnek diadalmas előrevonulása mindenütt a legnagyobb feltűnést, sőt meglepetést keltette. A katolikusok a magyar királyság romlását látták Bethlen hódításaiban, a protestánsok pedig ügyük diadalát ünnepelték sűrű győzelmeiben. Az ujságlevelek szinte lázas sietséggel és a lehető legtömörebb alakban adtak ezekről az eseményekről hírt, mint ez például a *Regni Hungariae Occupatio*³ cz. röpirat roppant sokat ígérő czíme mutatja, mely beillik bő tartalmi kivonatnak is. Bethlen jelentése, melyben a szultánt magyarországi hadakozásáról értesíti, szintén anyagot ad egy ujságlapnak; egy másik nyomtatvány pedig a fejedelemnek a szultánnal való egyezkedését és Karakás Mehemed budai pasának Bethlenhez intézett mentegetőző levelét adja közre.⁴

A 1620-iki irodalom még gazdagabb magyar vonatkozásokban. A múzeum gyűjteményében ebből az évből megtaláljuk az Alvinczinak tulajdonított híres *Querela Hungariae* német fordítását.⁵ A *Panasz*-ra Pázmány felelt, ki bebizonyítani igyekszik, hogy a magyarországi zavarok nem tulajdoníthatók a császárnak, hanem más, protestáns forrásokra vezetendők vissza. Ennek is abban az évben jelent meg német átdolgozása *Ungarischer Rebellions Brunn* czímmel.⁶ Majd minden fontosabb eseményről jelent meg az esztendő folyamán egy, vagy több hírlapi tudósítás. Az egyik a pozsonyi fegyverszünetről szól, melyet Bethlen a császár biztosaival, Lépes Bálinttal, Meggau Lénárddal, Preiner Kristóffal és Nádasdi Tamással január 16-ikán kötött. Egy másik *Schultetus Ábrahám* ünnepi beszédét tartalmazza, melyet a Magyarország és Csehország közt április havában létrejött újabb szövetkezés

¹ Régi Magyar Könyvtár, III. k. 1258. és 1269. sz.

² Angyal, id. m. VI. k. 228. l.

³ Teljes címét l. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 1238. és 1292. sz.

⁴ Mindkettő címét l. u. ott, 1270. és 1271. sz. Erre az évre (1619.) lásd még a 1272. és 1273. számokat is.

⁵ Címét l. u. ott, 1310—1312. sz.

⁶ Teljes címét l. u. ott, 1278. sz.

alkalmából a prágai vártemplomban tartott. Három levél Bethlennek magyar királylyá választásáról ad hírt, az egyik még koronázásának leírását is igéri, mely tudvalevőleg az előrelátó fejedelem ellenkezése folytán meg sem történt. Dampierrenek fényes győzelme, melyet Lakompaknál Huszár István lovasain és Petneházy István hajdúin kivívott, szintén alkalmat nyújtott egy lelkes hangú, és így kétségtelenül katolikus párti ujságlap megjelenésére. De nem kevésbé lelkes egy másik, protestáns érzelmű füzet hangja, mely Dampierrenek egy közönséges hajdú golyójától okozott halálát írja le: *Warhafftiger unnd Eygentlicher Bericht | Was massen der Graff Tempir willens gewesen | sich der Stadt Preszburg in Ungarn zu impatroniren | Er aber darüber von einem gemeinen Heyducken unversehens erschossen | Die seinigen gantz in die flucht geschlagen | und mehrentheils erleget worden. Darbey dann Gottes Desz HErrn Assiztenz unnd Protection, als ein sonders Miraculum, zu sehen gewesen. Dann durch dieses Goliats untergang eine grosse Verrätherey verhüttet worden: Darfür dann Gott zu loben | zu dancken | und an seiner Allmacht unnd hülffe nicht zu verzagen. — Item Zeituny ausm Läger Rokezann | vom 12. Octobris. Gedruckt im Jahr Christi 1620.* (h. n. 4-r. 4 sztlan lev.) — Ferdinándnak december 10-iki¹ irata is, mely »a haimburgi tárgyalásoknak nem sokat ígérő előszava volt«,² külön lapban jelent meg. Ez is, úgy látszik, azokhoz a közleményekhez tartozik, melyeket az intéző körök hangulat-keltés céljából nyilvánosságra szoktak hozni.

Az 1621. év egy része alkudozásokkal telt el, melyek a következő esztendő első napjaiban a nikolsburgi békekötésre vezettek. Márczius hó végén a tatár kán követe Nagy-Szombatháza érkezett, Bethlen viszonzásul április 6-ikán Harasztos Balázst a kánhoz küldötte avval az utasítással, hogy beszélje rá Galga szultánt, a kán öcsését, hogy a magyaroknak tízezer jó válogatott vitézt küldjön segítségül, kiket a fejedelem oly gazdag országokban hordana, melyekhez hasonló a tatár nemzet soha nem látott, A Galga szultánhoz írt levél azonban Ferdinánd híveinek kezébe került, a kik lenyomatták és terjesztették, hogy a külföldi és

¹ Angyal Dávid szerint december 11-én kelt. Id. m. 295. 1.

² Id. h.

magyarországi közvéleményt Bethlen ellen felizgassák.¹ Ezekből a nyomtatványokból is két példány van a múzeum birtokában különböző kiadásokban, melyek már czimükben a leggyüloletesebb hangon szólnak Bethlenről.² Az ily vádakra azonban Bethlen meg tudott felelni. »Ne nézzetek uram arra — írja konstantinápolyi követének, — hogy török miatt romol a keresztény, mert azok a keresztények bizony nem kimélnek minket, ha kaphatnak«.³ A haimburgi békealkudozásoktól a nikolsburgi tárgyalásokig körülbelül egy féleven keresztül Bethlen mind a diplomáciában, mind a harcztéren erős kitartással, szinte csodálatos energiával küzdött Ferdinánd ellen. Vezérei közül Horváth István, Egri, Kornis Magyarországon, Batthyány Ferencz pedig Stájerországban és Alsó-Ausztriában küzdöttek, foglaltak és pusztítottak. Augusztus hónapjában a »téli király« főhadvezére, János György jägerndorfi örgróf is Bethlen zászlajához csatlakozott seregével, miután előbb Sziléziában és Morvaországban dült és kegyetlenkedett. Maga Bethlen Érsek-Ujvárt és Nagy-Szombatot kerítette hatalmába, és augusztus 17-ikén Pozsonyt is megszállotta, melyet Schwendi Lázár védelmezett. Mindezekről az eseményekről egy hosszú czimű és ellenséges érzelmű ujságlap ad hírt, mely Bethlen önkéntes visszavonulását Pozsonytól csúfos vereségnek mondja: *Kurtze und gründliche Neue Zeitung welcher massen sich der Marggraff von Jägerndorff der Statt vñ Bistumbs Neysz | auch der Statt und Fürstenthumbs Troppaw newlich bemächtigt | und dieselben berauben unnd plündern lassen. — Item wie ernannter Marggraff die Königliche Statt New Titschein in Mähren vberfallen | beraubt | geplündert | in den Brandt gesteckt | und darinnen ettlich hundert keyserliche Spannische Soldaten umbbracht | und sich zu dem Gabor geschlagen. — Item Wie die Hungarn die Statt Landtshut und Kostel in dem Land zu Mähren geplündert | beraubt die betagten Leüte nidergehawet | und die Jugenden mit sich weggeführt. — Wie die Hungarischen Husarn vber den Flusz Mörich in das löbliche Ertz hertzogthumb Niederösterreich newlich einen vnuersehenen Einfall gethan | inner wenig tage vber zwey hundert Märkt und Dörffer beraubt*

¹ Angyal, id. m. 301. l.

² L. Régi Magyar könyvtár, III. k. 1317. és 1336. sz.

³ Angyal, id. h.

vnnd abgebrannt. — Benebens auch wie sich der Gabor der Hungarischen Statt Tirnaw bemächtigt. Und endtlich Wie er mit seinen Hungarn und Anhang Preszburg belägert vnd gestürmt | aber hezlich geklopfft worden. Wie solches weiter ausz volgender Beschreibung zuuernemen. — Gedruckt Im Jahr | 1621. (h. n. 4-r. 8 sztlan lev.) — Két másik hirlap a fejedelem üzenetét közli a magyar rendekhez és levelét pfalzi Frigyeshez, valamint ennek válaszát, melyet Bethlenhez intézett. »Ezekből — mondja cím lapján az egyik füzet — eléggé nyilvánvalók mindkettőnek kereszténytelen praktikái és a római császár ő felsége ellen való hamissága és elkeseredettsége«; a másik azonban Bethlent »Gábor király«-nak nevezi.¹ Ferdinánd leiratát is, melylyel Bethlennek királylyá választását semmisnek és a pozsonyi és besztercebányai országgyűlések határozatait érvényteleneknek nyilvánítja, két újságlap hozza, melyek közül az egyik Mansfeldnek a fejedelemhez intézett »állítólagos« levelét is közli:²

A következő évek újságirodalma magyar vonatkozásokban már sokkal szegényebb. Sem Wellernél, sem a három fővárosi könyvtárban nem találtam egy nyomtatványt sem, mely a következő év legnevezetesebb eseményével, a nikolsburgi békével foglalkoznék. 1622-ből mindössze egy magyar tárgyú újságlap van a múzeumban, mely Eleonóra császárnénak Sopronban július 26-án »reggel 7 órakor« történt koronázásáról szól. Bethlen második támadása, békekötései és szövetezései, melyek ezekbe az évekbe esnek, úgy látszik, hatástalanok maradtak a külföld közhangulatára, pedig az európai érdekek szálai ez alatt az idő alatt is sokszor összefutottak a fejedelemtől kezében tartott politika csomójában.

Csak 1626-ból találunk ismét nagyobb számban olyan német apró nyomtatványokat, melyek magyar hireket közölnek. Egy »körülményes jelentés« Bethlennek Brandenburgi Katalinnal Kassán történt egybekeléséről újságot. Egy másik »alapos és kimerítő tudósítás« a budai pasának pusztításairól és Bethlennek és Mansfeldnek a törökkel való egyesüléséről szól, egyszersmind hírt ad Wallenstein visszavonulásáról is, melyet a császáriak megfutamodásának tüntet fel: *Gründlicher und Ausführlicher Bericht: Wie sich die Türcken zu Gran in Ungarn starck versamlet | viel*

¹ Czimüket I. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 1337. és 1344. sz.

² Czimüket I. U. ott, III. k. 1320. és 1324. sz.

Städt | Vestung und Dörffer eingenommen vnd in Brand gesteckt: Deszgleichen wie Bethlehem Gabor vnd der Manszfelder sich zu den Türcken geschlagen | welche ein gewaltiges Treffen bey Neutra mit den káyserlichen Ungarn und Walstenischen aethan | Auch wie die Türcken die káyserischen endlich in die Flucht geschlagen | dabey viel Officirer und Befehlshaber todt blieben . . . Gedruckt zu Goszlar | im Jahr 1626. (4-r. 8 sztlan lev.) — A múzeum ebből az évből egy másik érdekes füzetet is őriz apró nyomtatványai közt, mely egy Szent-Istvánról szóló szindarabot tartalmaz. A darabot valamely jezsuita írhatta a nemrég koronázott III. Ferdinánd tiszteletére, melyet a jezsuita kollégium császári akadémiájában június 21- és 22-ikén előadtak: *DEr Heilige Stephanus Erster Apostolischer König in Vngarn | Welcher Ferdinandi II. Regierendes Römischen Kayzers Eltisten Sohn Ferdinando III. Nágst gekrönten König in Vngarn | zu schuldiger Ehr | sonderbahren Wolgefallen | vnderthenigisten Gehorsamb | Frewdenreichen Triumph | in ein Comedi verfasst.* — *Vnd Von dem kayserlichen Academischen Collegio der | Societet IESV alhie zu Wienn | Mennigklich zu guetem den 21. und 22. dis lauffeden Monaths Junij fürgestellt worden.* — *Im Jahr | nach der Jungkfräwlichen Geburth M. DC. XXVI. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich | bey Mattheo Formica | im Cöllner Hoff.* — (4-r., 6 sztlan lev.) — Ennek az évnek a történetével még egy 1627-iki ujságlap is foglalkozik, mely magyar, cseh, morva, osztrák és sziléziai események leírását adja október havától a lipcei ujesztendei vásárig. Két másik röpirat szintén 1627-ből a pozsonyi és szőnyi békéről hoz tudósításokat, melyeket Ferdinánd Bethlennel és a szultánnal kötött.¹

1628-ból már csak egy jelentésünk van, mely egyebek közt velünk is foglalkozik. Előszámlálja azokat a királyokat, fejedelmeket és főurakat, kik »a pfalzi békétlenségek következtében vagy megölettek, vagy nehéz gondjukban elpusztultak, vagy országukat és vagyonukat veszítették vagy bármely módon pórul jártak.« Ebben a felsorolásban természetesen néhány magyarról is szó esik, nevezetesen Bethlenről, Batthyányról és Széchy Györgyről. 1629-ből szintén csak egy magyar vonatkozású apró nyomtatvány van a

¹ V. ö. Régi Magyar Könyvtár, III k. 1405. sz.

múzeumban, egy proféczia, mely Erdélynek ebben az évben és 1630-ban bekövetkezendő nagy fontos eseményeiről jövődől: *Siebenbürgischer Prophet | Oder: Kurtze vnd gründliche erzählung auch warhafftige beschreibung ettlicher hochwichtigen sachen | so in disen 1629. vnd 1630. Jahren | nach Gottes Willen sich zutragen vnd begeben werden. — Den Frommen vnnnd Gottsförchtigen | zum Wachen vnd Betten | zu Frewd vnd Trost | Den bösen vnnnd Gottlosen aber | zur Forcht vnd Schrecken | zum rewen vnd bessern bescriben vnd an Tag geben. — Gedruckt im Jahr JEsu CHristi | 1629.* (h. n. 4-r., 8 szzott lap.)¹

1629-től 1644-ig nem találtam a múzeumban említésre méltó német nyelvű apró nyomtatványt, mely Magyarországgal foglalkoznék;² az egyetemi és akadémiai könyvtárakban sem akadtam ilyenre. Csak Weller³ említ egy verses relációt 1633-ból, mely »ijesztő híreket« közöl Bethlen Gábor testvéréről (így), Rákóczyról. De hogy tulajdonképen miről szólnak ezek a hírek, azt a cím rövidítése miatt nem állapíthatom meg. Az érdeklődés tehát 1629-ben hirtelen elfordult tőlünk, és a csendesen, de nagy tervezetések közt elhunyt Bethlennek, úgy látszik, még bucsúztatója sem akadt a bőbeszédű hirlapirodalomban, mely egy évtizeden keresztül a leghevesebb gyűlölettel vagy a legélénkebb lelkesedéssel, soha sem közömbösen ölelte fel szereplését. Az erdélyi versengéseket Bethlen Gábor örökségeért és a pozsonyi országgyűlések határozatait és lefolyását, mint Magyarország belügyeit, a nyugat nem méltatta figyelmére. A harminczéves háború világrendítő eseményei, melyeknek Gusztáv Adolf, Wallenstein és más lángelméjű hadvezérek adtak irányt és véres tartalmat, minden más ujságvágyat kiszorítottak. A külföld közvéleménye csak akkor fordult újra felénk, mikor az erdélyi fejedelem, I. Rákóczy György, mint a magyarság képviselője Európa szemében, hosszú fontolgatás és alkudozások után 1644-ben a tetleges beavatkozás terére lépett. Rákóczy kiáltványa, melyben támadó fellépésének okát adja, több és különböző

¹ Bethlenről ez a prophetia, elég óvatosan, így szól: »Bethlehem Gabor kompt in gross nott | wo nicht gar in Todt | doch in grossen Spott.«

² Egy nem egészen érdektelen 1641-ki nyomtatvány címét I. Régi Magyar Könyvtár, II. k. 576. sz.

³ Annalen der poetischen National-Literatur der Deutschen in XVI. und XVII. Jahrhundert, 1231. sz.

kiadású nyomtatvány tárgya.¹ III. Ferdinánd manifesztumának német fordítását, melyet az erdélyi fejedelemmel kitört háború alkalmából a magyar rendekhez intézett, szintén néhány példányban őriz a nemzeti múzeum könyvtára.² Egy másik hírlap Czernin Hermann grófnak, Ferdinánd nagykövetének konstantinápolyi útját írja le, és egyszersem kivonatát közli azoknak az utasításoknak, melyeket megbizója adott.

Ezekre a hangos kiáltványokra ismét évekig tartó némaság következik. A linczi békéről is, mely pedig korszakos fontosságú, csak egy ujságlap ad hirt.³ 1675-ig a múzeum apró nyomtatványai közt csak egy pár latin-német nyelvű epithalamium és epitaphium található, melyek vagy magyarokról szólnak, vagy legalább magyar szerzőktől is hoznak közleményeket versben és prózában vegyest. Van köztük több magyar nyelvű költemény is.

II. Rákóczy György lengyelországi aspirációi folytán az erdélyi politika újra európai érdekeket érintett. Bocskay fejedelemsége óta egyáltalán »Erdély sokkal esméretesebb vala az idegen tudós világ előtt, mint Magyarország«. ⁴ Ez igaz; de a mint a hírlap-irodalom mutatja, nemcsak a tudós világ, hanem a polgárság, sőt köznép előtt is. Egy 1657-iki ujságlap Rákóczy üzenetét közli a Frankfurtban gyűlésező választó fejedelmekhez és német rendekhez.⁵ Egy másik füzet Erdély akkori állapotának rövid leírását adja; egy harmadik pedig Rákóczynak ama végzetes vállalatával van összefüggésben, mely rá is, országára is pusztulást és romlást hozott.⁶ E cím hangja igen tisztességtudó; Rákóczy a lengyel vállalkozás előtt gazdag, hatalmas fejedelem hírében állott, annak utána azonban nevét átokkal említették, sorsa már nem érdekelte a német közönséget, épügy mint a rá bekövetkezett erdélyi zavargások sem.

Mint hírlap a maga nemében a legjellemzőbb termékekhez tartozik egy 1661-iki nyomtatvány, mely a törökök betöréséről, a Sárospatakon észlelt csodás égi jelekről és más csodálatos

¹ L. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 1640—1645. sz.

² L. u. ott, 1617., 1618 és 1620. sz.

³ L. u. ott, 1674. sz.

⁴ Acsády Ignác, Magyarország története I. Lipót és I. József korában. (A magyar nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor, VII. k.) 22. l.

⁵ L. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 2006 és 2007. sz.

⁶ L. u. ott, 2008. sz.; v. ö. még 1998., 2000., 2002. és 2005. sz.

tüneményekről ujságol, és ezek alapján 55 lapon át jövendöl az isteni segedelem reményében a keresztény szívek épülésére és buzdítására: *Türcken Trutz | und Gottes Schutz. In Betrachtung Desz im vergangenen 1660. Jahr im Monat December | zu Scharosbodack | in Ober-Ungarn | am Himmel erschienenen Wunderzeichens gezeigt.* — *Dabey Von desz Türcken Einfall; Von der Hoffnung der Hülffe Gottes; Von dem deszwegen gebührlichen Verhalten gehandelt; Und dabey der Zustand nächstfolgender Zeiten | vermuthlich entdeckt | und viel dergleichen Wunderzeichen | und was auf solche erfolget | zu Ende angehänget worden. Allen | Sich um den Schaden Josephs bekümmernenden Gemütern | zu Christlichem Nachdenken | Treumeinend vorgestellt. Im Jahr M.DC.LXI.* — (h. n., 4-r., 55 szott lap 2 met-szettel.)

Innen kezdve a külföld érdeklődése lassankint elfordul a feldült, nyomorba jutott Erdély és Magyarország felé irányul. A török küzdelmek lángja elborítja az egész hazát, és magasan felcsapván, ijesztően belevilágít az európai szemhatárba. Zrínyi Miklós hősiessége és tüneményes lángelméje ép oly káprázatosan ragyogtatja a magyar nevet, mint legendás őse egy századdal annak előtte. Minden sebünket, mit a török ütött, megérezte az egész nyugat, és minden diadalunktól, mit külföldi segítséggel a pogányon vettünk, megmámorosult Európa. 1663-tól a magyar vonatkozású irodalom szinte hihetetlen módon felszaporodik, csak maga a nemzeti múzeum ettől az évtől egészen a karloviézi békéig 200-nál több ilyen nyomtatványt őriz, és alig ha tévedek, mikor ezeknek a füzeteknek abszolút számát több ezerre teszem.